

KÖZLEMÉNYEK

Virág Jácint kéziratos elmélkedésgyűjteménye – Vásárhelyi Gergely találkozása Pázmány-nyal.^{*} A Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára őrzi Virág György Jácint (1743–1802) piarista szerzetes két kötetes kéziratát: *Lelki elmélkedések* címmel.¹ Ennek forrására már a második kötet címe is utal, az olvasóhoz címzett ajánlás pedig minden kétséget eloszlat: Vásárhelyi Gergely (1561–1623) jezsuita 170 évvel korábban megjelent perikópáskönyvét (*Eszterdő által az anyaszentegyháztól rendeltetett vasárnapokra és innepekre evangéliomok és episztolák és ezekre való lelki elmélkedések*)² dolgozza át Virág Jácint. Ennek az átírásnak a *miértjét* és *hogyanját* kutatja e tanulmány.

Az ajánlást Máramarosszigeten, 1788. november 8-án datálja Virág Jácint. A valószínűleg nyomdába szánt kéziratot nagykárolyi gróf Károlyi Antalnak (1732–1791) ajánlja a piarista szerzetes. A dedikáció nem említi a nyomtatás eshetőségét, csupán kéri, hogy „ezen jóra célzó munkát jó néven vegye”.³ Virág Jácint kézírata (számomra) ismeretlen oknál fogva nem jelent meg. A felkért mecénás apja, gróf Károlyi Ferenc (1705–1758) alapította 1754-ben a nagykárolyi nyomdát, és adott hitelt ennek működtetésére Szatmárnémeti Pap István és Bíró Mihály nyomdászoknak. Károlyi Ferenc halála után, 1758-tól fia, Károlyi Antal segítette tovább (anyagilag is) a nyomda működését. Pap István haláláig nem tudta törleszteni a kapott vételárát, így a nyomda 1776-ban visszakerült a gróf tulajdonába, aki két évre a piarista rendnek adta használatba,⁴ aztán újra nyomdászokat alkalmazott (1778–1782: Eitzenberger Ferenc; 1782–1797: Klemann József stb.). A piarista rend és a nyomda összefonódását jelzi az is, hogy engedélyezési kérelmében Károlyi Ferenc

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ VIRÁG Hyacinthus [VIRÁG György Jácint], *Lelki elmélkedések*: I. Vasárnapi evangéliomok és azokra való lelki elmélkedések; II. Eszterdő által szentek innepire való evangéliomok és azokra lelki elmélkedések, Máramarossziget, 1788. Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára: For 5/104 (V 108.). A jegyzetekben a kéziratban feltüntetett oldalszámokra hivatkozom, a 2. kötet esetében is, ahol elszámozás történik: 120 után 221-től folytatódik. – Virág Hyacinthus Györgyről: LÉH Stephanus, *Catalogus religiosorum provinciae Hungariae ordinis scholarum Piarum 1666–1997*, Bp., Magyar Piarista Tartományfőnökség – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1998 (METEM-könyvek, 21), 415.

² VÁSÁRHELYI Gergely, *Eszterdő által az anyaszentegyháztól rendeltetett vasárnapokra és innepekre evangéliomok és episztolák és ezekre való lelki elmélkedések*, Bécs, 1618. RMNY 1151. Vásárhelyi utószava alapján feltételezhető ennek egy korábbi (1605 körüli) kiadása is, de fennmaradt példányról nem tudunk. RMNY 926.

³ VIRÁG 1788, i. m. I, [10.]

⁴ Ebben a két évben szinte minden nagykárolyi nyomtatvány a nyomda és nyomdász megjelenése nélkül jelent meg. V. ECSEDY Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában, 1473–1800*, Bp., Balassi, 1999, 198.

kifejti: a helyi tanítórend a tankönyveit kénytelen távoli nyomdákban beszerezni, szándékában áll ezen a helyzeten segíteni.⁵

Az olvasónak szóló ajánlásból értesülünk a könyv keletkezésének körülményeiről: Virág Jácint azt tapasztalta, hogy míg imakönyvekkel bőven el vannak látva a keresztyének, a magánáhitatra való elmélkedésgyűjteményekből nagy hiány van. Hangsúlyozza a Krisztus életéről, cselekedetéről és tanításáról való meditációk fontosságát, leghatásosabbnak nevezi ezeket a keresztyén élet útján. „Igen hasznosnak, felettebb szükségesnek” tartja az ilyen jellegű olvasmányok elterjedését a világi hívők körében, akik a vásár- és ünnepnapok csendjében a „haszontalan könyvek” helyett ezeket olvashatnák. Az evangéliumi titkokról való elmélkedés azért is indokolt lenne, mert a templomban hallott prédikáció idején gyakran az erkölcsi javulásunkra szóló intéseket elengedjük a fülünk mellett, vagy a prédikátort az intő szavakért ellenségünknek tekintjük – érvel Virág Jácint. A magánáhitat során a bibliai verseken való gondolkodás a lelkiismeret-vizsgálat eszköze is lehet.⁶ Itt érdemes megemlítenünk, hogy a grófnak szóló ajánlásban a laudáció részeként olvashatjuk, hogy Károlyi Antal maga is rászól a szerzetesekre, ha vásár- és ünnepnapon náluk jártában bölcseleti vagy tudományos könyvet lát az asztalukon: „most az Isten iskoláját kell elővenni, a Szentírást, a Krisztus követéséről írott arany könyvecskét kell forgatni, arról kell ma elmélkedni...”⁷

Virág Jácint bevallása szerint véletlenül („történetből”) éppen a céljainak megfelelő könyv került kezébe: Vásárhelyi Gergely fent említett perikópás könyve. Ez viszont a helyesírási- és nyomdahibák⁸ miatt szinte használhatatlannak tűnik számára: „a szent szavakat is ízetlenné teszi az olvasóban”.⁹ Ezért kijavítja azt, átszerkeszti és szükség esetén rövidíti, bővíti a korabeli liturgikus év evangéliumaira alkalmazva. Jelzi, hogy a jezsuita szerző másik kötetét (*Esztendő által az Anyaszentegyháztól rendeltetett vasárnapokra és innepnapokra epistolák, és azoknak summája*, RMNY 1152) még nem tudta beszerezni, de célja azt is „szennyéből kitisztogatni”. Ha pedig nem talál rá, azt ígéri, hogy ő maga készít ezekhez hasonló elmélkedéseket.¹⁰

A kézirat első kötete szorosan követi a forrásmű szerkezetét: a liturgikus év (advent első vasárnapjától) kezdetétől annak végéig (pünkösd után 24. vasárnapig). Szerkezetbeli eltérés ott figyelhető meg, ahol az elmélkedések kiindulásaként szolgáló evangéliumi részek idővel megváltoztak a katolikus liturgiában. Ezek általában csak sorrendcserén estek át: néhány esetben más ünnepnapra került egyik-másik perikópa. A második kötetbe szedett ünnepnapok közé sorol néhány olyan részt, amely Vásárhelyinél a liturgikus év időrendjében szerepel: pl. Szent István mártír, Szent János apostol és Aprószentek ünnepe. Az elmélkedések gyakorlásához való útmutatóként (az első bekezdés kivételével) átveszi a szerző intését.

A változtatások áttekintése kezdetén először is lássuk, mit vall maga a szerkesztő az átdolgozás menetéről: „hibáiból kitisztogattam, az ócska magyarságot szelídebb[e] öltöztettem, és az elmél-

⁵ ÉBLE GÁBOR, *Egy magyar nyomda a XVIII. században, Adalék nemzeti közművelődésünk történetéhez*, Bp., Hornyánszky Ny., 1891; V. ECSEDY 1999, i. m. 197–199; TIMKÓ György, *Volt egy grófi nyomda Nagykarolyban = Magyar Grafika*, 2008, 1, 67–70.

⁶ „De a Krisztus életéről, cselekedetéről, tanításáról való elmélkedésekben, mint valami tükörben láthatjuk, mire vagyunk kötelesek. Láthatjuk, mennyire mentünk a jóban, mennyire távoztunk el a gonosztól. Ha a feddésre méltók vagyunk, magunk magunkat orcázhatjuk; ha ösztönre szükségünk vagyon, lelkünk esmérte ösztönözhet a Krisztus követésére.” VIRÁG 1788, i. m. I, [16.]

⁷ *Uo.*, I, [8.]

⁸ Vásárhelyi Gergely maga is mentegetőzik a kötet végén a sok sajtóhiba láttán: „Távollétembe felette sok fogyatkozás esett a nyomtatásba, úgyanyira, hogy csak egy levél sem találtatik, kibe bötünknek változtatása, elhagyása és fogyatkozása ne találtatnék...” VÁSÁRHELYI 1618, i. m. [872].

⁹ VIRÁG 1788, I, [16.]

¹⁰ Ilyen létezéséről nem tudunk.

kedéseket helyel-hellyel megbővítettem, mutatótáblákat ragasztottam, hogy lenne segítségekre azoknak is, kik az Isten igéjét másoknak hirdetni köteleztetnek”.¹¹ Továbbá jelzi, hogy a Vásárhelyinél margón hivatkozott szentírási helyeket ő teljesen idézi, „hogy akik Biblia nélkül vannak is olvashassák”.¹² A latin nyelvű citátumokat minden esetben elhagyja, helyettük azok magyar fordítását közli főszövegben vagy hivatkozott jegyzetben. A papi segédletként szolgáló *Mutatótáblára* érdemes röviden kitérnünk. Virág Jácint ezt sorrendben úgy állította össze, hogy az adott vasár- vagy ünnepnap kezdő oldalszámát adta meg leggyakrabban több, különböző téma megjelölésével (pl. 46. oldalhoz tartoznak a következők: *A búza nem változik konkollyá; Micsoda a konkoly?; A jók a gonoszokkal nem büntettetnek*). A hivatkozások egy része dogmatikai jellegű felvetés (pl. *Tisztán fogantatik Szűz Mária, Miért jött Jézus a világra?* stb.), máskor általános, aforizmaszerű bölcsesség (pl. *Esztelenség gazdagságban keresni boldogságot, Nehéz a testnek testet elhagyni, Minden hadakozásnak vége a békeség* stb.).

A tartalmat érintő változtatások legfőbb oka az időbeli távolság. Virág Jácint – néhány esetet leszámítva¹³ – aktualizálja a már időszerűtlen utalásokat. Ez főként a török sanyargatás említését jelenti. A forrásmű leghosszabb, több bekezdésnyi rövidítése ide kapcsolódik: a „török mint Isten ostroma a bűnös magyarokon” toposzt nem veszi át a piarista szerzetes. Míg Vásárhelyi Gergely konkrét példákat hoz a korabeli becstelenségekből, szenvedélyesen dorgál, Virág Jácint általánosít és „szelídebben” szól: a külső nehézségekről a belső, szívbeli romlottság felismer(tet)ésére helyezi át a hangsúlyt.

VÁSÁRHELYI 1618,
i. m. Pünkösd után 26. vasárnap

VIRÁG 1788,
i. m. I, Pünkösd után 24. vasárnap

615–617. 2. cikkelyben:

Emeld fel, én lelkem, az első jelnek gondolatjába a te belső szemeidet. Nemde nem tulajdon nemzetséged között láttad-e templomokban ez iszonyú pusztaságnak bálványát, holott az Istennek maga tisztességére választott templomokban láttál állani felkötözött szalonákat, párnát, sajtot, vaját, búzát, zabot, árpát egyébb fertelmes undokságokkal együtt.

Tisztességgel legyen mondva, sok helyen felfelé járó helynek rendelték, **barmok aklának és minden rútságának helyévé változtatták. Lássad, Úristen,** és itild meg a te bosszúságodat: az nyilvánvaló pogán soha ily halhatatlan undokságot nem cselekedett, mint te, magyar nemzet országodba cselekedtél még békeségnek idején, kiért az Úristen sok keserűséggel az elmúlt esztendőkre meglátogata, de nagyobb ostorát még hátrahatta, kit ingyen majd nagy haragjának bosszúságában megsokasít.

[317.]

Emeld fel, én lelkem, az első jelnek gondolatjában a te belső szemeidet. Nemde nem tulajdon hazádban, saját nemzetséged között ily pusztaságnak utálatosságát látsz a templomokban. A templomok az Istennek tisztességére választott szent helyei, mégis kalmárok boltjává, barmok aklává és minden rútságának helyivé sokszor változtatnak. Lássad ezt a pusztaságnak utálatosságát a papokban is, kik közül sokan nem annyira a nyájt legeltetik, mint magokat hizlalják, inkább hasznokat tekintik, hogysesem a lelkeknek épületit, kik az egyházi jövedelmekből nem annyira a szegényeket táplálják, mint a magok kedvek töltésére költik. Lásd ezt az iszonyú pusztaságnak utálatosságát az Istennek belső templomiban, a keresztények szíveiben, ahol elaludt az örök életnek hite és reménysége, egymás között nincs semmi felebaráti szeretet, és a jóban egyetér-

¹¹ *Uo.*, I, [16.]

¹² *Uo.*, I, [17.]

¹³ Több helyen is átveszi a „mostani háborúság, üldözés” emlegetését. Pl. VIRÁG 1788, i. m. II, [228]. vö. VÁSÁRHELYI 1618, i. m. 840.

Vagyon azért min bánkódnod, min suhajtanod, mert az Istennek szolgálai nemzetséged közül számkivettettek, együgyű Krisztus juhockái farkasok kegyetlen fogai közé akadtanak, lélek sikató (!) kemény körmei között nyegnek a te fiaid, töröknek papokat pénzen eladtanak, kit örök szégyenre látván nagy istentelenségeket fiaidnak, egy pénz nélkül eleresztetted[k] ez szokat mondván: minket mondotok pogányoknak, de a te nemzedet pogányabb, ki saját nemzetébéli papot egy talléron elad.

Nemde nem te mondásod-e, istentelen fiú, mikor istenért kérnének nagy kegyetlenségedért, hogy valamennyire meghagynád: „megkötöttem én Istent az Tisza mellett egy fűzfára, mikor odamegyek, azután gondolkodom róla.” Nemde nem te nevelt fiaid-e azok, kik két gyermeket töröknek eladván, mikor árukat olvasna hajdúd kezébe, vérré vált markába,¹⁵ kit ő maga a török keresztyének előtt Sellyén kivalla.

618. 3. cikkelyben:

Hasonló példád vagyon ez mostani nyomorult üdőnek állapotjába, holott az Úristen az egyházi embereket ez nagy romlások előtt idegen országokba osztotta, sokaknak akaratjuk ellen is, hogy **betellenék** szent **Dávidnak prófétálása**...

619–620. 4. cikkelyben:

...elhagyván régi Atyáinktól vött **igaz hűtünket**, kegyes **Istenhez való ájtatosságunkat**, **tiszta életünket**, kiért Isten ennyi nyomorúságok alá vetette országunkat úgy, hogy békeséggel falatjokat szájokba sok helyen az rettegek miatt el nem nyelhetik: vagy török, vagy hajdú, vagy német zördíti falok oldalát.

A fenti elmélkedésben egy másik példát is találunk az aktualizálásra. Elmarad a Vásárhelyi által említett protestáns helyek átvétele „ne keresd imitt-amott, Pálóczi pajtába, pelerdibe, koronkaiba a Krisztust”.¹⁵ A hitviták ideje ugyanis ekkorra leáldozott:¹⁶ míg Vásárhelyi még az ördög után menő

tés. A tehetősek irgalmatlanok, a közemberek engedetlenek, az ifjúság zabolátlan, a fejérnép szemérmetlen, a fegyverviselők szeszeselek (?), a szerzetesek világszeretők. Mindezek Antikrisztus birodalmát készítő és a Krisztus országot pusztító utálatosságok.

[318.] –

Beteljesedett ezeken **Dávidnak prófétálása**...

[319.]

Meghül bennünk az **igaz hit**, az **Istenhez való buzgó áhítatosságunk**, **tiszta**, jámbor **életünk** megszűnik, melyekért is várhatod hazádnak romlását.

¹⁴ Későbbi utalást találtam ugyanerre a történetre: „egy pórrege szerint Isten egy kegyetlen hajdúnak kezében csoda által vért facsart ki az eladott rokonért szerzett aranypénzből.” HORVÁTH Mihály, *Kisebb történelmi munkái*, III, Pest, Kiadja Ráth Mór, 1868, 395.

¹⁵ VÁSÁRHELYI 1618, i. m. 620.

¹⁶ Máramarosszigeten, ahol élete utolsó 27 évében tanít és szolgál Virág Jácint, különösen barátságos viszony van a katolikusok és protestánsok között. „Máramarosszigeten a reformátusok Virág Jácint atya felgyógyulásáért nyilvános könyörgéseket mondanak, s midőn a rend házát tűz-

eretnekek közé sorolja Luthert és Kálvint, a piarista szerzetes már nem említi őket.¹⁷ A forrásmű konkrétan utal a keleten működő misszionáriusokra (1542-ben érkezett Indiába a jezsuita Xavéri Ferenc), Virág Jácint általánosít: így a hithirdetés szolgálatába tartozhat bármelyik pap, szerzetes.

VÁSÁRHELYI 1618, i. m. 135.

Arról is elmélkedjél, mint vetették a magot az apostolok, az mártírok, most is mint **Indiába a pogánok között vetik.**

VIRÁG 1788, i. m. I, [58.]

mint vetették az apostolok, a mártírok a magot. Most mint vetik **az Isten igéjének sáfári.**

Ugyancsak kimarad a forrásmű címzettjeire, a jezsuitákra való utalás: „miről hivatvatol keresztyének és *Jézus társaságába valónak?*”¹⁸

Virág Jácint kevésbé dorgál, a szidást jellemzően szelídebb hangnemben veszi át: a becsmérítő jelzőket gyakran törli, és van példa arra is, hogy a halmozott megrovást egészében elhagyja, ahogy az alábbi példában a haszontalan, pompás fejdísz kapcsán.

VÁSÁRHELYI 1618, i. m.

140. Nem tanítványhoz illendő dolog ez, sem szolgálóhoz Ura gyalázatjára. Sőt inkább jele ez, hogy az Krisztus ellenségével te megbékéltél, mert ezeket Krisztus csúfolására, kevélys[ég] edbe viseled, nem szükségédért.

282. Ó, **megvakult** Magyarország, tehozzád illik ez a szentencia!

330. ...világi dolgoknak üzésére adják magokat **és az ördöggel társalkodnak.**

351. ...örvendezvén gonosz cselekedetekbe, kiknek társaságoktól **mint Krisztus ellenségítől** szorgalmatosan oltalmazd magadat.

VIRÁG 1788, i. m. I.

[60.] –

[140.] Magyar haza, tehozzád is illik e szentencia!

[164.] ...világi dolgoknak üzésére adják magokat.

[174.] ...örvendezvén gonosz cselekedetekben, kiknek társaságoktól szorgalmatosan oltalmazd magadat.

A készülő új kiadás idejére, ahogy említettem, a római katolikus liturgia perikópái néhol megváltak, vagy felcserélődtek. Ezekhez alkalmazkodva, szükség esetén lerövidül az evangéliumi rész és elmarad a forrásmű ide kapcsolódó egy-egy cikkelye.¹⁹ Teljesen új bibliai szakasz megjelenésére csupán egy alkalommal került sor. Vásárhelyi Gergely könyvében sehol nem olvashatjuk a szentcsalád Egyiptomból való Názáretbe költözésének történetét (Mt 2,19–22), amely Virág Jácintnál a *Kiskarácsony után való vasárnap* evangéliumaként szerepel. A kézirat követi a megszokott szerkezetet és stílust, és mivel nem hivatkozik más forrásra, azt feltételezhetnénk, hogy Virág maga fogal-

vész pusztítja el, a reformátusok felajánlják templomukat, iskoláikat, harangjaikat, hogy segítsék a rendet.” Vö. HORÁNSZKY Lajos, *Bacsányi János és kora, Eredeti levelezések és egykorú források nyomán*, Bp., Horánszky Viktor Cs. és Kir. udvari Nyomdája, 1907, 34.

¹⁷ VIRÁG 1788, i. m. I, [33.] Vö. VÁSÁRHELYI 1618, i. m. 90.

¹⁸ VIRÁG 1788, i. m. I, [22.] Vö. VÁSÁRHELYI 1618, i. m. 65. Arra is van példa, amikor bent marad mégis a „Krisztus társaságába” való tartozás. Pl. VIRÁG 1788, i. m. I, [134.] Vö. VÁSÁRHELYI 1618, i. m. 272.

¹⁹ Például a Vásárhelyinél *Pünkösöd utáni 18. vasárnapnak* megfelelő *Pünkösöd utáni 16. vasárnap* igerésze rövidebb kér verssel: a Lk 14,12–14-el; elmarad az ezt kifejtő 5. cikkely is. Itt Virág Jácint másolási tévesztése is nyomon követhető egy áthúzott „Ötödik cikkely”-ben. VIRÁG 1788, i. m. I, [263.]

mazta ezt az elmélkedést. Mégis rátaláltam a valószínűleg forrásként használt szövegre: Pázmány Péter *Vízkereszt előtt való vasárnapra* szóló prédikációjára.²⁰ A piarista szerzetes az alábbi táblázatban látható gondolatokat szabadon kezeli, kevert sorrendben használja fel saját mondanivalója megfogalmazásához. Pázmány prédikációjának központi tárgya a mindenkinek, így a bűnösöknek is járó reménység. Virág Jácintnál emellett hasonló hangsúlyt kap Szűz Mária és Szent József példaértékű magaviselete a bujdosásban, idegen környezetben. Fontos itt megjegyeznünk, hogy ritka eset már az is, hogy prédikáció szövege válik elmélkedési anyag forrásává.

PÁZMÁNY 1636, i. m.

166. **Mindennyi változások, ennyi bujdosások és idegen földön sanyarkodások között, nem zúgolódtak, nem kételkedtek: hanem állhatatos reménységgel és csendes elmével megnyugodtak az Isten rendelésén...**

174. Mivel azért ily nagy irgalmú Istenünk vagy, megnyughatik öbenne reménységünk, hogy el nem vet szeme elől. És nem csak lelki szükségünket segíti, de ha úgy jobb és hasznosabb üdvösségünkre, **testi nyavalyánkban és fogyatkozásinkban sem hagy, hanem aki a zsidókat negyven esztendeig a pusztában kenyér nélkül táplálta; aki Józsefet sok veszedelemből megszabadította; aki Dánielt az oroszlánok között, Annaniást társaival a tűzkemencében oltalmazta; aki Zsuzsannát hamis káromlóinak incselkedésétől megmentette; aki a pusztában öt kenyérral ötezer embert, másszor hat kenyérral négyezert megalégitett: mireánk is gondja leszen.**

168. Mert ha ő szegény, gazdag az Isten; ha ő erőtlen, mindenható az Isten; ha ő tudatlan, bölcs az Isten. Adhat és kész adni minden jókat, csak reménységünkkel **őhozzá támaszkodjunk.**

166. ...a zsidóknál **virágot jegyez a nazareus.** És noha az éhségtől és rabságtól szabadító József és Sámson emlékezése bátorítja reménységünket, de a virág neve annál is inkább öregbíti, mert a virág jelensége a következő gyümölcsnek; és a mezei virághoz minden ember hozzá nyúlhat, sem kerteléssel, sem fenyítéssel senki ettől nem tiltatik.

VIRÁG 1788, i. m. I.

[24.] József és Mária **mindennyi változások, bujdosások és idegen földön sanyarkodások között, nem zúgolódnak, nem nyughatatlanok: hanem csendes elmével megnyugodnak az Isten rendelésén.**

[25.] Gondold meg, én lelkem, hogy azok, akik bíznak az Istenben, el nem vettek. A testi nyomorúságok terhe alatt **nem hagyattanak örökké, hanem aki a zsidókat negyven esztendeig a pusztában kenyér nélkül táplálta; aki Józsefet sok veszedelemből megszabadította; aki Dánielt az oroszlánok között, Annaniást társaival a tűzkemencében oltalmazta; aki Zsuzsannát hamis káromlóinak incselkedésétől megmentette; aki a pusztában öt kenyérral ötezer embert, másszor hét kenyérral négyezert megalégitett: tereád is gondja leszen.**

[25.] **Ha szegény vagy, gazdag az Isten; ha te erőtlen vagy, mindenható az Isten; ha te tudatlan vagy, bölcs az Isten. Adhat, és kész adni mindenedet, csak őhozzá támaszkodjál.**

[26.] Jézus a prófétáktól **nazareusnak** mondatott. A **virág jelensége a következő gyümölcsnek: és a mezei virághoz minden ember hozzá nyúlhat, sem kerteléssel, sem fenyítéssel senki ettől nem tiltatik. Ehhez a virágszállhoz járulj azért, ó én lelkem!**

²⁰ PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra, és egynehány innepekre rendelt evangéliomokról prédikációk*, Pozsony, 1636, 164–177. RMNY 1659.

Tartalmi jellegű bővítésre ritkán kerül sor.²¹ Ezek a betoldások általában egyértelműsítő jellegűek.

VÁSÁRHELYI 1618, i. m.

241. ...hanyota estenek.
262. Pilátus a császár tisztartója vala Jeruzsálemben.
417. Áldozó napján

VIRÁG 1788, i. m. I.

117. **a földre** hanyatt esének.
129. Pilátus a **római** császár tisztartója vala Jeruzsálemben.
212. Áldozó **csötörtökön, vagyis Úr mennybe-
menetele** napján

Az előbb tárgyalt Pázmány-feldolgozáson kívüli hosszabb betoldás a *Pünkösöd utáni 2. vasárnap* elmékedésének 5. cikkelye. Bár a teljes evangéliumi rész (Lk 14,16–24) megegyezik a két szövegben, Vásárhelyi, rendhagyó módon, nem írt elmékedésre indító gondolatokat az utolsó három vershez. A piarista szerző ezt pótolja. A két bekezdésnyi cikkely előbb a hálátlanság bűnére figyelmeztet (ez a legnagyobb rossz, ami a többi bajt az emberre hozza); aztán a példabeszédbeli vacsora meghívottjait veszi száma: szegényeké, vakoké, sántáké a mennyek országa.²²

Kifejezések szintjén Virág Jácint magyarit és az időközben elavult, már nem nagyon használt szavakat, szófordulatokat lecsereéli. Néhány esetben félreolvasás is lehetett a szócsere oka,²³ máskor jelentésbeli változtatást ér el, mint az alábbi táblázat első sorában olvasható példában.

VÁSÁRHELYI 1618, i. m.

309. Ó, én Uram Jézusom, ki régi dolog volt, az megtiltott almának étele, mind az emberé, aki megötte, megemésztetett férgektől, mind emlékezeti elfeledésbe volt az emberek fiainál; de a te **szádba** keserű íze megmaradott volt...

330. ...tisztességedre rendelt edényeket **elkőborolnak**...

506. ...**meqlásd**, mint őrized ezeket, hogy az ellenség ezt a házat **meg ne hágja**...

507. **registromod**

564. A felfüvalkodott farizeusokat **móresre** akarja tanítani...

625. ...mint vontad hozzád, mint a mágneskő az vasat, a **fiastik az ő pislenit**...

715. ...ez világnak Urának anyja lévén nem kólyába, sem **lektikába**, sem borszekérbe hintázva ment, hanem gyalog...

810. ...mint megyen által a nagy teve a tőfokon, levetvén hátán nőtt görbe **csomóját**.

VIRÁG 1788, i. m.

I. [155.] Ó, én Uram Jézusom, mely régi dolog volt a megtiltott almának étele, mind az emberé, aki megette, a férgektől megemésztetett, mind emlékezete feledékenységben volt az emberek fiainál; de a te **szívedben** keserűsége megmaradott volt.

I. [164.] ...tisztességedre rendelt edényeket **el-tékozolják**...

I. [264.] ...**vigyázz**, mint őrized ezeket, hogy az ellenség ezt a házat **el ne foglalja**...

I. [265.] **számadó könyved**

I. [292.] A felfüvalkodott farizeusokat **ember-ségre** akarja tanítani...

II. [1.] ...mint vontad hozzád, mint a mágneskő a vasat, a **fiás tyúk a csirkéit**.

II. [70.] ...e világ Urának anyja lévén nem kólyában, nem borszekéren hintázva ment, hanem gyalog...

II. [114.] ...mint megyen által a nagy teve a tőfokon, levetvén hátán nőtt görbe **göbit**.

²¹ Előfordul, hogy tévesztés miatt duplán másol részeket: pl. Áldozó csütörtök utáni vasárnap. VIRÁG 1788, i. m. I, 214–218.

²² *Uo.*, I, 243.

²³ A szövegkontextusból feltételezem, hogy félreolvasás eredménye pl. „... a görög nyelvű bölcsességet jegyezz” helyett a „békességet jegyezz”. Ld. VÁSÁRHELYI 1618, i. m, 316. Vö. VIRÁG 1788, i. m. I, [159].

820. ...előtted járód ellen való zúgolódásiddal, engedetlenségiddel, **közköpi**²⁴ voltoddal, te **mondadát** hordozásiddal...

II.. [119.] ...előtted járók ellen való zúgolódásiddal, engedetlenségiddel, **közszerű** voltoddal, te **monda-monda** hordozásiddal

Összegzőként elmondható, hogy Virág Jácint nyomtatásra előkészített kéziratában szöveghűen, mégis aprólékos filológusi munkával javíttatja, a korabeli nyelvhasználatnak megfelelően szerkeszti át Vásárhelyi Gergely elmélkedésgyűjteményét. A két szöveg összevetésekor jól kirajzolódik a római katolikus liturgia perikópáinak változása az eltelt 170 év alatt. Az átdolgozás különlegessége leginkább a saját (megnevezetlen) forrás bevonása: Pázmány Péter prédikációjának elmélkedési anyagként való felhasználása.

KÖNYA FRANCISKA

Köleséri Sámuel Royal Society-tagságának előzményei és hitelesítése. Az elmúlt években megélénkült az ifj. Köleséri Sámuel erdélyi bányaigazgatóval és polihisztorral kapcsolatos magyarországi és erdélyi kutatások. Tanulmánykötet foglalkozott a teológus és paleontológus Köleséri munkásságával és hollandiai kapcsolataival, és Kolozsvárt kiadták ifj. Köleséri Sámuel 1709-től 1732-ig terjedő tudományos levelezését is.¹ E sorok írója ezelőtt negyven évvel maga is hozzájárult a Jakó Zsigmond által már korábban elkezdett Köleséri-kapcsolatkutatáshoz, amikor 1989-ben közzétett egy dolgozatot a *Magyar Könyvszemlében* az erdélyi polihisztornak Sir Hans Sloane-hoz írt leveleiről.² Bár az első, 1725-ben postázott Köleséri-levélen szó esik a sokoldalú svájci Johann Jacob Scheuchzer természettudósról,³ mindeddig nem volt világos, mennyire összefüggött annak támogatása az erdélyi magyar tudós Royal Society-tagságával. Köleséri korábban a Royal Society öslénytan-tudós tagjának, John Woodwardnak is küldött ásványokat és állati csontmaradványokat Erdélyből, a tudós társaságba mégis Scheuchzer segítségével, annak tanácsait követve jutott be 1729-ben.

Az első fennmaradt Scheuchzer levél Kölesérihez 1720. augusztus 28-án kelt, és egy készülő ásványtani lexikonhoz kér segítséget.⁴ Ekkor már megjelent az erdélyi bányaigazgató legfontosabb, latinul írt műve, az *Auraria Romano-Dacia* (Szeben, 1717), amit méltat 1718/3-as számában a Lipszében megjelenő tudós folyóirat az *Acta Eruditorum* is, tehát ha máshonnan nem, Scheuchzer innen tudhatott Köleséri létezéséről és munkájáról. Mindenesetre Köleséri 1720. november 16-i válaszában utal az *Aurariára*, és arra is, hogy szívesen küld majd erdélyi leleteket Scheuchzernek.⁵ A levelezés ezután években tart, sőt 1723-ban Köleséri kiadja Kolozsvárt Scheuchzer egyik könyvét, az *Enchiridion mathematicumot*, ami aztán Lipszében is megjelenik.⁶ A fennmaradt levelek alapján úgy tűnhet, hogy az erdélyi bányaigazgató sokkal gyakrabban írt svájci partnerének, mint amaz neki, de ez optikai csalódás, mivel Scheuchzer 1725 és 1728 között Kölesérinek írt levelei

²⁴ Pletykahordó, hírhordó jelentése volt. BEKE Ödön, *Magyarázatok, Közköpi = Magyar Nyelvőr*; 69(1940), 27.

¹ JAKÓ Zsigmond, *Ifj. Köleséri Sámuel tudományos levelezése, 1709–1732*, szerk. Font Zsuzsa, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyetemi Könyvtára, 2012.

² Először a *Magyar Könyvszemle* 1989/3. számában, majd GÖMÖRI György, *Erdélyiek és angolok, Művelődés- és kapcsolattörténeti tanulmányok*, Bp., Héttorony, 1991, 99–109.

³ GÖMÖRI 1991, i. m. 107.

⁴ JAKÓ 2012, i. m. 12. levél. Eredetije: Scheuchzer-hagyaték, Zentralbibliothek, Zürich, Ms. H. 150c. S. 214.

⁵ JAKÓ 2012, i. m. 13. levél. Eredetije: Zürich, Ms. H. 304. S. 7–8.

⁶ A lipcei változat kiadási éve 1724.